УДК 37.015.31:329.78(477):355.01
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-3-57-70

Мардаль Василь Богданович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна.
mardal.vasyl@chnu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0001-0441-0424

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЛАСТУ У ФОРМУВАННІ ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ

Постановка проблеми. Громадянське виховання належить до постійних і визначальних завдань освіти, оскільки від громадянської зрілості молодого покоління залежать стійкість держави, суспільна згуртованість і здатність громадян брати відповідальність за спільне майбутнє. В умовах повномасштабної російсько-української війни це завдання набуло виняткової гостроти. Військова перемога потребує міцного суспільного підґрунтя: усвідомленої національної і громадянської ідентичності, довіри, взаємної відповідальності, готовності діяти в інтересах держави та громади. Водночас довготривала стійкість України визначатиметься спроможністю зберігати демократичні цінності й культурну пам'ять, протидіяти дезінформації, підтримувати суспільну єдність і залучати молодь до відновлення країни, тому підготовка громадянина до захисту держави не вичерпується військовими знаннями й навичками, а охоплює ширший комплекс світоглядних, моральних, психологічних і діяльнісних якостей.

За таких умов істотно зростає масштаб відповідальності педагогів, закладів освіти, молодіжних організацій, сім'ї та інших інститутів соціалізації. Ідеться про виховання молодої людини, яка розуміє суспільні й безпекові виклики, усвідомлює власну причетність до долі держави, здатна до самоорганізації, співпраці, волонтерської і громадської активності та готова захищати незалежність, територіальну цілісність і суспільно значущі цінності у доступних їй формах. Показово, що Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» нормативно закріпив поняття «оборонна свідомість» і відніс її формування до основних завдань державної політики, зокрема щодо дітей та молоді (Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022). Однак законодавча дефініція не дає вичерпної відповіді на педагогічно значущі питання: якою є внутрішня структура цього особистісного утворення, як воно співвідноситься з національною і громадянською ідентичністю, громадянською стійкістю та патріотизмом, хто і в якому середовищі має його формувати.

Особливого значення у розв'язанні цих питань набуває неформальна освіта, здатна поєднати засвоєння цінностей із реальною участю, самоврядуванням, служінням громаді та набуттям досвіду відповідальності. Одним із таких середовищ є Пласт – український скаутський рух із понад столітньою виховною традицією. Його суспільна й освітня значущість визнана на законодавчому рівні: Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» (2019) визначає пластову освітню програму складником неформальної та інформальної освіти, визнає внесок Пласту в громадянську освіту дітей і молоді та передбачає можливість залучення пластових громадських об'єднань до реалізації освітніх програм, зокрема з громадянської освіти. Це створює підстави розглядати Пласт не

як допоміжну позашкільну активність, а як повноцінне соціально-виховне середовище, спроможне конкретизувати механізми формування оборонної свідомості молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історію, ідейні засади та місце Пласту в українському молодіжному русі досліджено у працях Б. Савчука та В. Окаринського. Б. Савчук системно висвітлив становлення організації у 1911–1939 рр., її структуру, виховні орієнтири та зв'язок із національним життям українців (Савчук, 1996). В. Окаринський розглянув український скаутський рух у контексті державотворення, національно-визвольної боротьби та формування української еліти (Окаринський, 2006). Я. Кондрач, аналізуючи пластунські гуртки напередодні Першої світової війни, показав, що в конкретних історичних обставинах окремі ранні осередки поєднували виховання провідницьких якостей і національної гідності з військовим вишколом (Кондрач, 2022). Цей історичний досвід важливий для розуміння ґенези Пласту, однак не може механічно переноситися на сучасну організацію, місія та метод якої значно ширші за військово-підготовчий напрям.

Педагогічний вимір пластового виховання розкривають І. Остапйовська, І. Дідух та О. Соломаха. І. Остапйовська обґрунтовує актуальність пластової методики для сучасної виховної практики, акцентуючи на добровільності, гуртковій системі, навчанні через діяльність, поступовості особистісного розвитку й самоврядуванні (Остапйовська, 2010). І. Дідух характеризує Пласт як середовище розвитку творчого потенціалу, самовиховання та соціалізації особистості (Дідух, 2015), а в новішій праці аналізує можливості критичного й доцільного використання історичного досвіду організації у сучасній соціальній та позашкільній педагогіці (Didukh, 2024). О. Соломаха простежує вплив пластової системи на формування ціннісних орієнтацій дітей, пов'язуючи його з гурткową самоорганізацією, життям у природі, грою і працею, підтримкою індивідуальних зацікавлень та активною діяльністю (Соломаха, 2024). Сукупність цих досліджень дає змогу говорити про Пласт як цілісну виховну систему, проте її потенціал саме у формуванні оборонної свідомості дотепер не був предметом спеціального педагогічного аналізу.

Це узгоджується з компетентнісною парадигмою сучасної української освіти, у якій знання мають виявлятися в ціннісних ставленнях, відповідальній поведінці та здатності діяти (Закон України «Про освіту», 2017; Концепція реалізації державної політики…, 2016).

Проблематика національної і громадянської ідентичності, національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання в умовах війни представлена в українській педагогічній науці значно ширше. К. Журба розглядає національну ідентичність зростаючої особистості як результат цілеспрямованої виховної взаємодії, що поєднує історичну пам'ять, національні цінності, емоційне переживання належності та діяльнісну позицію (Журба, 2023). О. Пометун обґрунтовує дидактичну модель формування національної і громадянської ідентичності, у якій виокремлює когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісно-поведінковий компоненти та наголошує на участі учнів у реальному житті громади й держави (Пометун, 2023). І. Бех, Л. Канішевська та Р. Малиношевський пов'язують готовність до захисту України з аксіологічним, діяльнісним і компетентнісним підходами, психологічною, соціальною, морально-духовною та практичною готовністю молоді (Бех, Канішевська, Малиношевський, 2023). О. Свйонтик аналізує національно-патріотичне виховання старшокласників у роки російсько-української війни з позицій компетентнісного підходу (Свйонтик, 2024), а в колективному дослідженні патріотичного виховання студентської молоді підкреслено необхідність єдності знань, ціннісного ставлення та суспільно корисної діяльності (Хамська, Полянська, Ковальчук, 2023).

Сам термін «оборонна свідомість» тривалий час функціонував переважно в публічному, державно-управлінському та безпековому дискурсах. Одним із його популяризаторів був М. Ляхович – фахівець-практик у сфері національно-патріотичного виховання, який пов'язував оборонну свідомість із формуванням національної

ідентичності, громадянської відповідальності та внутрішньої готовності захищати державу. Водночас він наголошував, що цей процес не слід ототожнювати з мілітаризацією шкільної освіти, оскільки його основою мають бути цінності, усвідомлений вибір і громадянська зрілість (Музиченко, 2016). А. Гордієнко, обґрунтовуючи концепцію громадського сприяння обороні й безпеці, акцентує на залученні суспільства до зміцнення обороноздатності держави та розвитку відповідального партнерства між громадянами й безпековими інституціями (Гордієнко, 2021). П. Горінов і Р. Драпушко розглядають становлення спільної національної ідентичності як основу національної безпеки, пов'язуючи її в умовах війни зі спротивом, взаємодопомогою, волонтерством, жертовністю, мовою, символами й традиціями (Горінов & Драпушко, 2022).

У науковому полі безпосередньо до поняття оборонної свідомості звертаються В. Сокуренко та Т. Ремех. В. Сокуренко трактує її як сегмент національної ідентичності й чинник групової консолідації у протидії агресору, водночас застерігаючи від фальсифікованих та інверсивних форм, здатних легітимізувати ворожість і насильство (Сокуренко, 2023). Це застереження принципово важливе для педагогіки, оскільки формування оборонної свідомості має спиратися на людську гідність, право, відповідальність і захист, а не на культивування ненависті. Т. Ремех простежує еволюцію терміна від осмисленої самоідентифікації на основі національних цінностей до готовності громадянина захищати незалежність і територіальну цілісність України та визначає оборонну свідомість складником національної ідентичності (Ремех, 2024). У попередній праці дослідниця розкриває громадянську стійкість як здатність зберігати ціннісні орієнтири, відповідальність і дієздатність у кризових суспільних обставинах (Ремех, 2023). Ю. Юзич конкретизує способи виховання оборонної свідомості юнацтва, наголошуючи на суб'єктності, самоврядуванні, відповідальності, практичному досвіді та відмові від авторитарної мілітаризації виховного процесу (Юзич, 2025).

Нормативну основу дослідження становлять закони України «Про освіту» (2017), «Про основи національного спротиву» (2021), «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» (2019), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), а також Концепція «Нова українська школа» (2016). Важливим етапом нормативної еволюції була Стратегія національно-патріотичного виховання 2019 р., яка систематизувала ціннісні, громадянські, військово-патріотичні та діяльнісні орієнтири виховної політики. Указ утратив чинність 06 вересня 2024 р. (Стратегія національно-патріотичного виховання, 2024), тому в цій статті Стратегія використовується як джерело для історико-нормативного аналізу, тоді як чинним базовим актом є Закон № 2834-IX (Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022).

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. Попри наявний доробок, оборонна свідомість залишається недостатньо розробленою як педагогічна категорія. Нормативні документи окреслюють її цільове призначення, ціннісні орієнтири, напрями та суб'єктів формування, однак не визначають внутрішньої структури цього утворення, критеріїв, показників і рівнів сформованості. Дослідження національної та громадянської ідентичності, громадянської стійкості й готовності до захисту держави створюють теоретичне підґрунтя, але не дають завершеної педагогічної моделі оборонної свідомості. Так само праці про Пласт переконливо розкривають історію, методику й ціннісний потенціал організації, проте не систематизують механізми її впливу на усвідомлення безпекових загроз, психологічну стійкість, самоорганізацію, командну взаємодію та готовність молоді до різних форм захисту держави. Ця прогалина визначає спрямованість дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні соціально-виховного потенціалу Пласту

у формуванні оборонної свідомості сучасної української молоді. Об'єктом дослідження є процес формування оборонної свідомості молоді в умовах неформальної освіти, предметом – зміст, принципи та механізми реалізації соціально-виховного потенціалу Пласту в цьому процесі. Для досягнення мети передбачено уточнити нормативний і науково-педагогічний зміст поняття «оборонна свідомість молоді»; запропонувати його компонентну структуру; проаналізувати Пласт як історично сформовану й нормативно визнану соціально-виховну систему; співвіднести практики організації з компонентами оборонної свідомості; окреслити умови адаптації пластового досвіду у формальній та неформальній освіті.

Методика дослідження ґрунтувалася на комплексі теоретичних методів. Аналіз і синтез наукових праць, нормативно-правових актів, програмних документів та офіційних матеріалів Пласту дали змогу визначити понятєві, ціннісні й організаційно-педагогічні засади проблеми. Порівняння використано для зіставлення нормативного, безпекового, правового та педагогічного трактувань оборонної свідомості; узагальнення – для формулювання авторського визначення і компонентної структури; історико-педагогічний аналіз – для простеження зміни суспільних функцій Пласту; структурно-функціональний – для встановлення зв'язків між компонентами оборонної свідомості та практиками пластового виховання. Методологічними орієнтирами стали аксіологічний, особистісно зорієнтований, компетентнісний і діяльнісний підходи.

Одиницями аналізу стали нормативні визначення й приписи, наукові трактування оборонної свідомості та споріднених понять, цілі й принципи громадянського, національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання, елементи пластового методу, організаційні форми та типові практики Пласту. Якісними показниками слугували їхня спрямованість на формування знань про державу й безпекові загрози, прийняття суспільно-державних цінностей, розвиток психологічної стійкості, самодисципліни, суб'єктності, взаємодії та готовності до суспільно корисної дії. Дослідження має теоретичний характер, тому кількісні одиниці вимірювання не застосовувалися, а сформульована компонентна модель потребує подальшої емпіричної перевірки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихідною позицією аналізу є нормативна еволюція поняття. Як показує Т. Ремех, до законодавчого закріплення термін використовувався в публічному й стратегічному дискурсах для позначення самоідентифікації громадянина на основі національних цінностей і поступово набував виразнішого діяльнісного змісту (Ремех, 2024). Стратегія національно-патріотичного виховання 2019 р. хоча нині й утратила чинність, об'єднала ідеї національно-культурної ідентичності, патріотичного світогляду, громадянської активності, соціальної відповідальності та готовності виконувати обов'язок із захисту незалежності й територіальної цілісності України (Стратегія національно-патріотичного виховання, 2019; Указ Президента України, 2024). Отже, ще до ухвалення спеціального Закону складники майбутнього поняття були представлені у нормативній політиці, але не утворювали достатньо чіткої педагогічної конструкції.

У пункті 13 частини першої статті 1 Закону № 2834-IX оборонну свідомість визначено як «свідоме сприйняття та готовність громадянина до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України» (Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022). У цій дефініції поєднано два базові виміри: усвідомлення предмета захисту та готовність до відповідної дії. Перший передбачає знання і ціннісне прийняття української державності, конституційного ладу, національних інтересів та цінностей, другий – внутрішню і практичну спроможність діяти заради їх збереження.

Закон включає оборонну свідомість до цілісної системи утвердження української національної та громадянської ідентичності, що реалізується через національно-патріотичне

виховання, військово-патріотичне виховання та громадянську освіту (Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022). Національно-патріотичний напрям пов'язує її із соборністю, самобутністю, волею, гідністю, соціальною активністю та відповідальністю. Військово-патріотичний напрям акцентує на готовності до національного спротиву, сприянні безпеці й обороні, повазі до військової служби та набутті відповідних компетентностей. Громадянська освіта забезпечує знання, цінності й практики демократичної участі, охоплюючи формальну, неформальну та інформальну освіту. Таке поєднання не дає змоги зводити оборонну свідомість до початкової військової підготовки: вона охоплює також волонтерство, самоорганізацію громад, інформаційну стійкість, збереження культурної спадщини, допомогу постраждалим і участь у відновленні країни.

Важливо, що законодавець визначає формування оборонної свідомості не монополією одного відомства, а міжсекторальним завданням. До його суб'єктів належать органи державної влади й місцевого самоврядування, заклади освіти, молодіжні центри, установи культури і спорту, сили безпеки й оборони, ветерани, фахівці, волонтери та інститути громадянського суспільства (Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022). Серед способів роботи названо поширення знань про українське державотворення, популяризацію суспільно-державних цінностей, розвиток критичного мислення й медіаграмотності, залучення молоді до практичних заходів та партнерство з громадськими організаціями. Отже, нормативна модель сама вказує на потребу діяльнісного середовища, у якому знання, цінності та готовність перевіряються відповідальною участю.

Для аналізу Пласту принципове значення має Закон № 385-IX. Він визначає пластовий метод як український скаутський метод, випрацюваний упродовж понад столітньої традиції, а скаутський метод – як освітній метод прогресивної самоосвіти, що сприяє формуванню життєвих цінностей у неформальній, інформальній і громадянській освіті. Закон пов'язує призначення руху з повним розкриттям фізичного, інтелектуального, емоційного, соціального й духовного потенціалу дітей та молоді як громадян і членів громад; передбачає підготовку вихователів, державну та місцеву підтримку, співпрацю із закладами освіти і залучення пластових організацій до освітніх програм (Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху», 2019). Таким чином, нормативна база не просто визнає історичні заслуги Пласту, а фіксує його сучасний статус суб'єкта громадянської освіти.

Наукові підходи дають змогу поглибити нормативне визначення. П. Горінов і Р. Драпушко доводять, що національна ідентичність є основою національної безпеки, оскільки забезпечує спільні смисли, солідарність і готовність до спротиву (Горінов & Драпушко, 2022). Т. Ремех розглядає оборонну свідомість як сегмент національної ідентичності (Ремех, 2024), а В. Сокуренко – як різновид суспільної свідомості та чинник групової консолідації, що впливає на мотивацію протидії агресії (Сокуренко, 2023). О. Пометун показує, що ідентичність як особистісне утворення формується через єдність когнітивного, емоційно-ціннісного і діяльнісно-поведінкового вимірів (Пометун, 2023). І. Бех, Л. Канішевська та Р. Малиношевський підкреслюють, що готовність до захисту України повинна бути ціннісно вмотивованою, свідомою, психологічно й практично забезпеченою (Бех, Канішевська, Малиношевський, 2023). Зіставлення цих позицій дає підстави розглядати оборонну свідомість не як окреме знання або ситуативний емоційний стан, а як інтегровану якість особистості.

У педагогічному вимірі пропонуємо визначати оборонну свідомість молоді як інтегровану якість особистості, що виявляється в усвідомленні цінності української державності, національних інтересів і демократичного ладу,

розумінні воєнних, інформаційних та інших безпекових загроз, прийнятті громадянської відповідальності, психологічній готовності до дій у складних обставинах і здатності практично долучатися до захисту держави, громади та суспільно значущих цінностей. У цьому визначенні захист трактується широко – як військова, волонтерська, громадянська, інформаційна, культурна, соціальна та відновлювальна діяльність відповідно до віку, компетентностей і правового статусу людини.

З урахуванням напрацювань О. Пометун, К. Журби, І. Беха, Л. Канішевської, Р. Малиношевського, Т. Ремех і В. Сокуренка у структурі оборонної свідомості молоді доцільно виокремити когнітивний, ціннісно-мотиваційний, емоційно-вольовий і діяльнісний компоненти. Запропонована чотирикомпонентна структура є авторським теоретичним узагальненням. Вона розвиває трикомпонентні моделі ідентичності, але окремо фіксує емоційно-вольову готовність, значення якої особливо зростає в умовах тривалих загроз, невизначеності й необхідності діяти під психологічним навантаженням.

Когнітивний компонент охоплює знання історії України, засад державності, конституційних прав і обов'язків, національних інтересів, принципів безпеки та цивільного захисту, а також розуміння сучасних воєнних, інформаційних, політичних і соціальних загроз. Його зміст не обмежується накопиченням фактів. Ідеться про здатність критично осмислювати події, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, розпізнавати маніпуляції та аргументовано відповідати на питання, що саме, чому і від яких загроз потребує захисту. У такому розумінні когнітивний компонент становить світоглядну основу свідомої громадянської позиції (Пометун, 2023; Ремех, 2023).

Ціннісно-мотиваційний компонент виявляється в особистому прийнятті незалежності, соборності, самобутності, свободи, людської гідності, демократії, солідарності та відповідальності. Він пов'язаний із переживанням належності до української політичної й культурної спільноти, усвідомленням власної причетності до її долі та внутрішньою готовністю діяти в інтересах держави і громади (Горінов & Драпушко, 2022; Журба, 2023; Ремех, 2024). Саме внутрішня мотивація відрізняє оборонну свідомість від поведінки, зумовленої зовнішнім примусом: захист держави, допомога людям і виконання громадянських обов'язків сприймаються особистістю як усвідомлений вибір, узгоджений із правом і моральними цінностями.

Емоційно-вольовий компонент охоплює психологічну стійкість, самодисципліну, витривалість, сміливість, здатність до емоційної саморегуляції та збереження відповідальної поведінки в умовах небезпеки й невизначеності. Його сформованість не означає відсутності страху або нечутливості до втрат. Ідеться про здатність усвідомлювати власний стан, реалістично оцінювати ризики, долати розгубленість, ухвалювати виважені рішення і продовжувати доцільну діяльність. Цей компонент формується через підтримуваний досвід подолання посильних труднощів, виконання добровільно взятих зобов'язань, прийняття рішень і відповідальності за їхні наслідки (Бех, Канішевська, Малиношевський, 2023; Ремех, 2023).

Діяльнісний компонент є практичним виявом оборонної свідомості. Він передбачає здатність діяти самостійно й у команді, організовувати власну діяльність, надавати допомогу, брати участь у волонтерських і громадських ініціативах, відповідально виконувати взяті зобов'язання, дотримуватися правил безпеки та використовувати набуті знання й уміння в кризових ситуаціях. Його суттєвою ознакою є суб'єктність – спроможність не чекати постійного зовнішнього спонукання, а розпізнати суспільно значущу потребу, визначити правомірний спосіб дії, ініціювати діяльність і відповідати за її результати (Пометун, 2023; Юзич, 2025). Через реальну участь знання, цінності й наміри переходять у стійкі способи громадянської поведінки.

Педагогічне трактування оборонної свідомості потребує чіткого відмежування від мілітаризації особистості. Виховання готовності захищати державу не повинно формувати культ сили, безумовне підкорення авторитету,

нетерпимість або романтизацію війни. В. Сокуренко справедливо звертає увагу на ризик інверсивних форм оборонної свідомості, коли риторика захисту використовується для легітимації ненависті та насильства (Сокуренко, 2023). Тому її педагогічними межами мають бути повага до гідності людини, демократичних свобод і права, вікова доцільність, безпека, критичне мислення та відповідальність. У цьому сенсі оборонна свідомість є не свідомістю агресії, а свідомістю захисту і збереження.

Соціально-виховний потенціал Пласту зумовлений поєднанням історичної тяглості, національного змісту та скаутського методу. Ранні пластові осередки виникли в умовах бездержавності й напередодні Першої світової війни, тому частина їхньої діяльності мала військово-підготовчі ознаки, що докладно показує Я. Кондрач (Кондрач, 2022). Водночас Б. Савчук та В. Окаринський доводять, що вже тоді Пласт виконував ширшу функцію: виховував вольовий характер, національну гідність, організованість, відповідальність і провідницькі якості (Савчук, 1996; Окаринський, 2006). Сучасний Пласт успадкував державницьку й громадянську спрямованість, але реалізує її як добровільний неполітичний освітній рух, орієнтований на цілісний розвиток особистості (Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху», 2019; Пласт, б. д.).

Місія Пласту полягає у вихованні свідомих, відповідальних і повновартісних громадян місцевої, національної та світової спільнот, здатних відігравати конструктивну роль у суспільстві (Пласт, б. д.). Організаційна структура забезпечує поступовість виховання від дитинства до дорослості, а первинним середовищем є гурток – мала група однолітків, у якій поєднуються підтримка виховника, розподіл ролей, спільне планування та самоврядування (Остапйовська, 2010; Соломаха, 2024). Така модель не імітує військову вертикаль, а створює «лабораторію» громадянського життя: учасник учиться співвідносити особисту свободу з відповідальністю перед іншими, домовлятися, виконувати рішення і працювати на спільний результат.

Пластова методика ґрунтується на добровільності, вихованні через гру і працю, поступовій програмі випробувань, гуртковій системі, житті в природі, підтримці індивідуальних зацікавлень, особистому прикладі дорослого та служінні (Дідух, 2015; Didukh, 2024; Остапйовська, 2010; Соломаха, 2024). Ці елементи взаємопов'язані: мала група забезпечує соціальну включеність і взаємну відповідальність; самоврядування – досвід прийняття рішень; система ступенів та випробувань – поступовий розвиток компетентності; таборування і мандрівки – досвід подолання труднощів; служіння – практичне спрямування цінностей; рефлексія і символічні практики – осмислення особистої належності та обов'язку.

Першим механізмом формування оборонної свідомості у пластовому середовищі є самодисципліна, що виникає з добровільно прийнятих правил і зобов'язань. Пластова обіцянка, закон, доручення та відповідальність за спільну справу створюють умови, у яких дисципліна поступово переходить із зовнішньої вимоги у внутрішню регуляцію поведінки (Дідух, 2015; Остапйовська, 2010). Для оборонної свідомості це принципово: людина має діяти відповідально не лише під наглядом або після наказу, а й на підставі власного рішення, усвідомленого обов'язку і здатності довести справу до завершення. Цей механізм насамперед розвиває емоційно-вольовий та діяльнісний компоненти.

Другим механізмом є служіння громаді. Добрі справи, волонтерство, допомога іншим і участь у громадських ініціативах переводять патріотизм із декларативної площини у практику щоденної відповідальності (Остапйовська, 2010; Соломаха, 2024). Служіння формує здатність помічати потребу, співвідносити власні ресурси з потребами спільноти, організовувати допомогу та працювати без негайної особистої винагороди. Саме через такий досвід ціннісно-мотиваційний компонент набуває діяльнісного вираження, а готовність захищати державу розуміється як відповідальність за людей, громаду, культурне

середовище й інституції, а не лише як участь у збройному спротиві.

Третім механізмом є виховання через національну пам'ять, символи і традиції. Пластові оповіді, свята, обряди, мандрівки історичними місцями та вшанування осіб, які служили Україні, формують часову перспективу належності: молода людина бачить себе продовжувачем історії спільноти, а не випадковим спостерігачем подій (Савчук, 1996; Окаринський, 2006; Соломаха, 2024). За умови наукової коректності й відмови від міфологізації такий досвід поглиблює знання про державотворення, допомагає осмислити ціну свободи, поєднує особисту ідентичність із суспільною пам'яттю. Він впливає на когнітивний і ціннісно-мотиваційний компоненти оборонної свідомості та підсилює стійкість до інформаційних маніпуляцій (Журба, 2023; Пометун, 2023).

Четвертим механізмом є практична підготовка через життя в природі, таборування, орієнтування, надання першої допомоги, планування маршрутів, розподіл ресурсів та лідерські вишколи. Ці практики розвивають самозарадність, уважність до ризиків, фізичну витривалість, здатність діяти в незвичних умовах і підтримувати інших (Didukh, 2024; Остапйовська, 2010). Їхній педагогічний сенс полягає не в імітації бойових дій, а у створенні безпечних, віковідповідних ситуацій, у яких знання перевіряються практикою, а труднощі стають ресурсом розвитку. Такий досвід сприяє формуванню емоційно-вольової стійкості й базових безпекових компетентностей, передбачених сучасними підходами до готовності молоді захищати Україну (Бех, Канішевська, Малиношевський, 2023; Закон України «Про основи національного спротиву», 2021).

П'ятим механізмом є командна взаємодія. Гурткова система привчає учасників бачити взаємозалежність особистого внеску і спільного результату, розподіляти функції, комунікувати, вирішувати суперечності та надавати взаємну підтримку (Остапйовська, 2010; Соломаха, 2024). У кризовій ситуації ефективність дії визначається не лише індивідуальними вміннями, а й здатністю координуватися, довіряти, передавати інформацію та дбати про уразливіших. Тому мала група є важливим середовищем розвитку громадянської стійкості: вона дає досвід солідарності й колективної відповідальності, що може переноситися у волонтерські мережі, громадські ініціативи та інші форми суспільної самоорганізації (Ремех, 2023).

Шостим механізмом є формування суб'єктності. У пластовій методиці молодь не залишається пасивним об'єктом виховних впливів: учасники поступово отримують можливість планувати, вибирати, ініціювати, організовувати та оцінювати діяльність (Остапйовська, 2010; Юзич, 2025). За такого підходу дорослий не усувається, а змінює позицію з контролера на виховника, який підтримує, ставить межі безпеки, допомагає рефлексувати й поступово розширює простір відповідальності. Саме суб'єктність пов'язує усі компоненти оборонної свідомості: знання стають основою самостійного судження, цінності – мотивом, вольові якості – ресурсом, а діяльність – способом реалізації громадянської позиції.

Сукупність зазначених механізмів дає підстави визначити соціально-виховний потенціал Пласту як здатність його цінностей, відносин, організаційних форм і практик створювати тривале діяльнісне середовище для становлення відповідального, стійкого й ініціативного громадянина. Особливо важливо, що окремі елементи не діють ізольовано. Табір без самоврядування може залишитися лише дозвіллям; історична символіка без критичного осмислення – ритуалом; служіння без добровільності – формальним дорученням; дисципліна без суб'єктності – зовнішнім контролем. Виховний ефект виникає через системність, тривалість, особистісну значущість і реальну відповідальність.

В умовах війни цей потенціал виявляється у кількох взаємопов'язаних площинах. По-перше, досвід подолання посильних труднощів і самозарадності створює передумови психологічної готовності до невизначеності. По-друге, звичка ініціювати й діяти протидіє пасивності та відчуттю безсилля. По-третє,

гурткова взаємодія підтримує навички суспільної згуртованості й взаємодопомоги. По-четверте, історичний і культурний зміст пластового виховання зміцнює національну і громадянську ідентичність. По-п'яте, критичне мислення, відповідальне користування інформацією та розуміння власної ролі можуть підсилювати опір пропаганді. Ці висновки мають характер теоретично обґрунтованих припущень і потребують емпіричної перевірки на конкретних вибірках пластунів та молоді, яка не має досвіду участі в організації.

Принциповим є те, що сучасний Пласт не слід характеризувати як воєнізовану молодіжну структуру. О. Кущенко та Ю. Юзич обґрунтовують відмінність пластового виховання від авторитарних моделей, у яких домінують культ сили, централізований контроль і безумовне підкорення (Кущенко, 2025; Юзич, 2025). Пластовий метод натомість спирається на добровільність, самовиховання, малу групу, особистий вибір і відповідальність. Тому його внесок у формування оборонної свідомості полягає не в ранній професіоналізації військової діяльності, а у вихованні громадянина, здатного усвідомлено вибрати правомірну форму служіння й захисту відповідно до віку, компетентностей і життєвих обставин.

Разом із тим потенціал Пласту не варто ідеалізувати. Результат залежить від якості підготовки виховника, безпечності й вікової доцільності програми, реальної добровільності участі, відкритості до рефлексії та відповідності практик демократичним цінностям. Історичні символи мають подаватися без спрощень і ксенофобних інтерпретацій; фізичні та польові вправи – відповідно до норм безпеки; дисципліна – не принижувати гідність; патріотичне виховання – не пригнічувати критичне мислення. Закон № 385-IX пов'язує освітню діяльність за пластовим методом із підготовкою виховників і скаутлідерів (Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху», 2019), що підкреслює необхідність професійного та етичного забезпечення виховного процесу.

Використання досвіду Пласту в широкій освітній системі не означає механічного копіювання його символіки, однострою чи організаційної структури. Доцільною є адаптація педагогічних принципів: реального самоврядування, виховання через малу групу, поступового розширення відповідальності, проєктів служіння, практичної підготовки, особистого прикладу дорослого і рефлексії досвіду. У закладах загальної середньої освіти це може реалізовуватися через учнівське самоврядування з реальними повноваженнями, проєкти на користь громади, волонтерські практики, навчальні експедиції, тренування з безпеки й першої допомоги, медіаосвітні ініціативи та дослідження локальної історії (Закон України «Про освіту», 2017; Концепція реалізації державної політики…, 2016; Пометун, 2023).

У закладах вищої освіти пластовий досвід може бути орієнтиром для розвитку студентського лідерства, взаємодопомоги, волонтерства, наставництва й відповідальності за спільний результат. У позашкільній та молодіжній роботі найбільш органічними є таборування, мандрівки, гурткова діяльність, довготривалі проєкти служіння і міжпоколіннєве наставництво. У всіх випадках ефективність визначатиметься не кількістю одноразових заходів, а тривалістю участі, свободою вибору, реальністю завдань, якістю групової взаємодії та систематичною рефлексією. Такий підхід відповідає діяльнісному й компетентнісному характеру сучасної освіти (Бех, Канішевська, Малиношевський, 2023; Концепція реалізації державної політики…, 2016).

Нормативні можливості для партнерства вже сформовано. Закон № 2834-IX визнає інститути громадянського суспільства суб'єктами державної політики у сфері утвердження національної та громадянської ідентичності (Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022), а Закон № 385-IX прямо передбачає участь пластових і скаутських об'єднань у державних та місцевих програмах, співпрацю із закладами освіти, підготовку виховників і державну підтримку освітніх

проєктів (Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху», 2019). Тому ми переконані, що співпрацю з Пластом доцільно розглядати як один із нормативно передбачених форматів міжсекторальної взаємодії, а не як випадкову ініціативу окремих педагогів. Водночас таке партнерство має зберігати автономію громадської організації, добровільність участі дітей та рівність доступу до освітніх можливостей.

Висновки та перспектива подальших розвідок у цьому напрямі**.** Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що оборонна свідомість є нормативно визначеним, але педагогічно ще недостатньо конкретизованим результатом громадянського, національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання. У чинному законодавстві вона поєднує усвідомлення цінності української державності, національних інтересів і суспільно-державних цінностей із готовністю до їх захисту (Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022). Аналіз наукових позицій дав змогу уточнити її як інтегровану якість особистості, що охоплює когнітивний, ціннісно-мотиваційний, емоційно-вольовий і діяльнісний компоненти.

Формування оборонної свідомості потребує середовища, у якому знання поєднуються з особистим прийняттям цінностей, досвідом подолання труднощів, командною взаємодією, самоврядуванням і реальною суспільно корисною діяльністю. Саме тому неформальна освіта та молодіжні організації мають особливе значення. Їхня перевага полягає у можливості створювати тривалі спільноти практики, де молода людина поступово переходить від участі за підтримки дорослого до самостійного ініціювання й відповідальності.

Соціально-виховний потенціал Пласту реалізується через взаємопов'язані механізми самодисципліни, служіння громаді, виховання через національну пам'ять, практичної підготовки, командної взаємодії та розвитку суб'єктності. Вони узгоджуються з нормативно визначеними напрямами формування оборонної свідомості – утвердженням національних цінностей, поширенням знань про державотворення, розвитком громадянської відповідальності, критичного мислення, психологічної стійкості й залученням молоді до практичної діяльності (Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху», 2019; Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022). Педагогічна цінність Пласту полягає у системному поєднанні цих механізмів, а не в окремих заходах або зовнішній атрибутиці.

Пласт не є універсальною або єдиною моделлю формування оборонної свідомості, проте його досвід становить вагомий ресурс для оновлення виховної практики. Адаптація принципів малої групи, добровільності, самоврядування, служіння, практичного навчання і поступового розширення відповідальності може посилити громадянську та безпекову спроможність молоді у формальній і неформальній освіті. Вирішальними умовами залишаються підготовленість виховників, демократичний і гуманістичний характер взаємодії, вікова доцільність, фізична й психологічна безпека та науково-методичний супровід.

Перспектива подальших досліджень пов'язана з розробленням критеріїв, показників і рівнів сформованості оборонної свідомості молоді; створенням валідного діагностичного інструментарію; емпіричним порівнянням молоді з різним досвідом участі у пластових, скаутських та інших громадських організаціях; вивченням довготривалості виховних ефектів; аналізом ролі вихователя і малої групи; оцінюванням безпекових, етичних та інклюзивних умов реалізації програм. Окремим напрямом має стати розроблення моделей партнерства закладів освіти, органів місцевого самоврядування, ветеранів і молодіжних організацій, здатних поєднати нормативні завдання державної політики з реальним досвідом відповідальної громадянської дії.

Література

1. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13 грудня 2022 р. № 2834-IX. Поточна редакція від 01 січня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text

2. Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» від 17 грудня 2019 р. № 385-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text

3. Савчук Б. Український Пласт 1911–1939. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1996. 268 с.

4. Окаринський В. М. Український скаутський рух (1911–1944 рр.). Тернопіль : Рада, 2006. 261 с.

5. Кондрач Я. Військовий вишкіл української молоді Галичини у пластунських гуртках перед Першою світовою війною. З історії західноукраїнських земель. 2022. Вип. 18. С. 23–30. DOI: https://doi.org/10.33402/zuz.2022-18-23-30

6. Остапйовська І. І. Актуальність використання пластової методики виховання. Педагогічний пошук. 2010. № 2. С. 29–34.

7. Дідух І. Я. Формування творчого потенціалу особистості в Пласті. *Науковий* вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2015. Вип. 35. С. 65–68.

8. Didukh I. The problem of implementing the historical experience of Plast education in the modern realities. Гірська школа Українських Карпат. 2024. № 30. P. 52–55. DOI: https://doi.org/10.15330/msuc.2024.30.52-55

9. Соломаха О. Виховання ціннісних орієнтацій у дітей на прикладі діяльності «Пласту»: історико-педагогічні аспекти. *Вісник* Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. 2024. Вип. 26(182). С. 36–41. DOI: https://doi.org/10.58407/visnik.242606

10. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

11. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-р#Text

12. Журба К. О. Формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах воєнного стану: досвід експериментальної реалізації. *Вісник* Національної академії педагогічних наук України. 2023. Т. 5. № 1. С. 1–6. DOI: https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5123

13. Пометун О. І. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України. Український педагогічний журнал. 2023. № 2. С. 62–72. DOI: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72

14. Бех І. Д., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовні позиції. *Вісник* Національної академії педагогічних наук України. 2023. Т. 5. № 2. С. 1–7. DOI: https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5202

15. Свйонтик О. О. Національно-патріотичне виховання старшокласників в Україні у роки російсько-української війни (2014–2024): проблема реалізації компетентнісного підходу. Педагогічна академія: наукові записки. 2024. № 10. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13856757

16. Хамська Н., Полянська К., Ковальчук Ю. Патріотичне виховання студентської молоді в умовах воєнного стану. *Наукові* записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Педагогіка і психологія». 2023. Вип. 75. С. 56–62. DOI: https://doi.org/10.31652/2415-7872-2023-75-56-62

17. Музиченко Я. Микола Ляхович: Наше завдання – розвинути в українців «оборонну свідомість». Україна молода. 26.10.2016. URL: https://umoloda.kyiv.ua/number/3068/188/105099/

18. Гордієнко А. Концепція громадського сприяння обороні та безпеці. Єдина країна. 26.10.2021. URL: https://ek.org.ua/novyny/kontseptsiia-hromadskoho-spryiannia-oboroni-ta-bezpetsi/

19. Горінов П. В., Драпушко Р. Г. Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки Української держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 26–30. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/2

20. Сокуренко В. В. Концепт оборонної свідомості у структурі кримінології війни. Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика. 2023. № 1(5). С. 166–175. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-31

21. Ремех Т.О. Оборонна свідомість як складник національної ідентичності. Особистість та освіта в умовах сучасних соціокультурних викликів: ціннісно-світоглядні та науково-методичні аспекти *: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Дніпро, 22 лютого 2024 р.* Дніпро : КЗВО «ДАНО» ДОР», 2024. С. 98–100. URL: https://lib.iitta.gov.ua/740509/

22. Ремех Т. О. Громадянська стійкість як нове поняття в методиці навчання учнів громадянської освіти. Ціннісні орієнтири сучасної освіти в умовах сьогодення крізь призму Української хартії вільної людини *: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів Всеукраїнської науково-практичної*

конференції, м. Тернопіль, 27 жовтня 2023 р. Тернопіль, 2023. С. 216–220. URL: https://lib.iitta.gov.ua/737863/

23. Юзич Ю. Оборонна свідомість та як її формувати у юнацтва. Нова українська школа. 09 червня 2025 р. URL: https://nus.org.ua/2025/06/09/oboronna-svidomist-ta-yak-yiyi-formuvaty-u-yunatstva/

24. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 р. № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text

25. Стратегія національно-патріотичного виховання : Указ Президента України від 18 травня 2019 р. № 286/2019 (утратив чинність 06.09.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text

26. Про визнання таким, що втратив чинність, Указу Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019 : Указ Президента України від 04 вересня 2024 р. № 608/2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/608/2024#Text

27. Пласт. Офіційний сайт організації. URL: https://plast.org.ua/

28. Кущенко О. Чому Пласт не «Юнармія» і що не так із національно-патріотичним вихованням. *Texty.org.ua*. 03 вересня 2025 р. URL: https://texty.org.ua/articles/115811/chomu-plast-ne-yunarmiya-i-sho-ne-tak-z-nacionalno-patriotychnym-vyhovannyam/

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (2022, December 13). Zakon Ukrainy “Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti” № 2834-IX [Law of Ukraine “On the basic principles of state policy in the sphere of establishing Ukrainian national and civic identity” No. 2834-IX]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada Ukrainy. (2019, December 17). Zakon Ukrainy “Pro vyznannia plastovoho rukhu ta osoblyvosti derzhavnoi pidtrymky plastovoho, skautskoho rukhu” № 385-IX [Law of Ukraine “On recognition of the Plast movement and the specifics of state support for the Plast and Scout movement” No. 385-IX]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text [in Ukrainian].

3. Savchuk, B. (1996). Ukrainskyi Plast, 1911–1939 [Ukrainian Plast, 1911–1939]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].

4. Okarynskyi, V. M. (2006). Ukrainskyi skautskyi rukh (1911–1944 rr.) [The Ukrainian Scout movement, 1911–1944]. Ternopil: Rada [in Ukrainian].

5. Kondrach, Ya. (2022). Viiskovyi vyshkil ukrainskoi molodi Halychyny u plastunskykh hurtkakh pered Pershoiu svitovoiu viinoiu [Military education of Ukrainian youth of Galicia in Plastun circles before the First World War]. Z istorii zakhidnoukrainskykh zemel – From the History of Western Ukrainian Lands*, (18),* 23–30. DOI: https://doi.org/10.33402/zuz.2022-18-23-30 [in Ukrainian].

6. Ostapiovska, I. I. (2010). Aktualnist vykorystannia plastovoi metodyky vykhovannia [Relevance of using the Plast educational methodology]. Pedahohichnyi poshuk – Pedagogical Search*, (2),* 29–34 [in Ukrainian].

7. Didukh, I. Ya. (2015). Formuvannia tvorchoho potentsialu osobystosti v Plasti [Formation of the creative potential of the individual in Plast]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: “Pedahohika. Sotsialna robota” –Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: “Pedagogy. Social Work”*, (35),* 65–68 [in Ukrainian].

8. Didukh, I. (2024). The problem of implementing the historical experience of Plast education in the modern realities. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat* – Mountain School of Ukrainian Carpaty*, (30),* 52–55. DOI: https://doi.org/10.15330/msuc.2024.30.52-55

9. Solomakha, O. (2024). Vykhovannia tsinnisnykh oriientatsii u ditei na prykladi diialnosti “Plastu”: Istoryko-pedahohichni aspekty [Education of value orientations in children on the example of “Plast”: Historical and pedagogical aspects]. Visnyk Natsionalnoho universytetu “Chernihivskyi kolehium” imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”, 182(26), 36–41. DOI: https://doi.org/10.58407/visnik.242606 [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada Ukrainy. (2017, September 5). Zakon Ukrainy “Pro osvitu” № 2145-VIII [Law of Ukraine “On education” No. 2145-VIII]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text [in Ukrainian].

11. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2016, December 14). Kontseptsiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity “Nova ukrainska shkola” na period do 2029 roku: Rozporiadzhennia № 988-r [Concept for implementing state policy in the field of reforming general secondary education “New Ukrainian School” for the period up to 2029: Order No. 988-r]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p#Text [in Ukrainian].

12. Zhurba, K. O. (2023). Formuvannia natsionalnoi identychnosti zrostaiuchoi osobystosti v umovakh voiennoho stanu: Dosvid eksperymentalnoi realizatsii [Formation of the national identity of a growing

personality under martial law: The experience of experimental implementation]. Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 5(1), 1–6. DOI: https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5123 [in Ukrainian].

13. Pometun, O. I. (2023). Navchannia istorii y hromadianskoi osvity yak chynnyk formuvannia natsionalnoi y hromadianskoi identychnosti uchniv v umovakh viiny ta povoiennoho rozvytku Ukrainy [Teaching history and civic education as a factor in forming the national and civic identity of students in the war and post-war development of Ukraine]. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Educational Journal*, (2),* 62–72. DOI: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72 [in Ukrainian].

14. Bekh, I. D., Kanishevska, L. V., & Malynoshevskyi, R. V. (2023). Stratehiia viiskovo-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi v systemi osvity Ukrainy: Realii ta oriientovni pozytsii [Strategy of military-patriotic education of children and youth in the education system of Ukraine: Realities and guidelines]. Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 5(2), 1–7. DOI: https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5202 [in Ukrainian].

15. Sviontyk, O. O. (2024). Natsionalno-patriotychne vykhovannia starshoklasnykiv v Ukraini u roky rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2024): Problema realizatsii kompetentnisnoho pidkhodu [National-patriotic education of high school students in Ukraine during the Russian-Ukrainian war (2014–2024): The problem of implementing the competency-based approach]. Pedahohichna akademiia: Naukovi zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, (10)*. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13856757 [in Ukrainian].

16. Khamska, N., Polyanska, K., & Kovalchuk, Yu. (2023). Patriotychne vykhovannia studentskoi molodi v umovakh voiennoho stanu [Patriotic education of youth students in the context of marital state]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Pedahohika i psykholohiia – Scientific Issues of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Section: Pedagogics and Psychology*, (75),* 56–62. DOI: https://doi.org/10.31652/2415-7872-2023-75-56-62 [in Ukrainian].

17. Muzychenko, Ya. (2016, October 26). Mykola Liakhovych: Nashe zavdannia – rozvynuty v ukraintsiv "oboronnu svidomist" [Mykola Liakhovych: Our task is to develop "defense consciousness" among Ukrainians]. Ukraina moloda – Ukraine is young. Retrieved from https://umoloda.kyiv.ua/number/3068/188/105099/ [in Ukrainian].

18. Hordiienko, A. (2021, October 26). Kontseptsiia hromadskoho spryiannia oboroni ta bezpetsi [Concept of public assistance to defense and security]. Yedyna kraina – One country. Retrieved from https://ek.org.ua/novyny/kontseptsiia-hromadskoho-spryiannia-oboroni-ta-bezpetsi/ [in Ukrainian].

19. Horinov, P. V., & Drapushko, R. H. (2022). Stanovlennia natsionalnoi identychnosti ukraintsiv yak osnova natsionalnoi bezpeky Ukrainskoi derzhavy [Formation of the national identity of Ukrainians as the basis of national security of the Ukrainian state]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical Scientific and Electronic Journal*, (10),* 26–30. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/2 [in Ukrainian].

20. Sokurenko, V. V. (2023). Kontsept oboronnoi svidomosti u strukturi kryminolohii viiny [The concept of defense consciousness in the structure of war criminology]. Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka – Ukrainian polyceistics: theory, legislation, practice*, 1*(5), 166–175. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-31 [in Ukrainian].

21. Remekh, T. O. (2024). Oboronna svidomist yak skladnyk natsionalnoi identychnosti [Defense consciousness as a component of national identity]. In: Osobystist ta osvita v umovakh suchasnykh sotsiokulturnykh vyklykiv: Tsinnisno-svitohliadni ta naukovo-metodychni aspekty – *Personality and education under contemporary sociocultural challenges: Value-oriented, worldview, scientific, and methodological aspects.* (pp. 98–100). Dnipro: KZVO "DANO" DOR. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/740509/ [in Ukrainian].

22. Remekh, T. O. (2023). Hromadianska stiikist yak nove poniattia v metodytsi navchannia uchniv hromadianskoi osvity [Civic resilience as a new concept in the methodology of teaching civic education to students]. In: Tsinnisni oriientyry suchasnoi osvity v umovakh sohodennia kriz pryzmu Ukrainskoi khartii vilnoi liudyny – *Value orientations of modern education under present-day conditions through the prism of the Ukrainian Charter of the Free Person.* (pp. 216–220). Ternopil. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/737863/ [in Ukrainian].

23. Yuzych, Yu. (2025, June 9). Oboronna svidomist ta yak yii formuvaty u yunatstva [Defense consciousness and how to form it in youth]. Nova ukrainska shkola – New Ukrainian School. Retrieved from https://nus.org.ua/2025/06/09/oboronna-svidomist-ta-yak-yiyi-formuvaty-u-yunatstva/ [in Ukrainian].

24. Verkhovna Rada Ukrainy. (2021, July 16). Zakon Ukrainy "Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu" № 1702-IX [Law of Ukraine "On the foundations of national resistance" No. 1702-IX]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text [in Ukrainian].

25. Prezydent Ukrainy. (2019, May 18). Stratehiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia: Ukaz № 286/2019 [National-patriotic education strategy: Decree No. 286/2019]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text [in Ukrainian].

26. Prezydent Ukrainy. (2024, September 4). Pro vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist, Ukazu Prezydenta Ukrainy vid 18 travnia 2019 roku № 286/2019: Ukaz № 608/2024 [On declaring Decree of the President of Ukraine of May 18, 2019, No. 286/2019 invalid: Decree No. 608/2024]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/608/2024#Text [in Ukrainian].

27. Plast. (n.d.). Ofitsiinyi sait orhanizatsii [Official website of the organization]. Retrieved from https://plast.org.ua/ [in Ukrainian].

28. Kushchenko, O. (2025, September 3). Chomu Plast ne "Yunarmiia" i shcho ne tak iz natsionalno-patriotychnym vykhovanniam [Why Plast is not a "Yunarmiya" and what is wrong with national-patriotic education]. Texty.org.ua. Retrieved from https://texty.org.ua/articles/115811/chomu-plast-ne-yunarmiya-i-sho-ne-tak-z-nacionalno-patriotychnym-vyhovannyam/ [in Ukrainian].

Мардаль В. Б. Соціально-виховний потенціал Пласту у формуванні оборонної свідомості молоді

У статті теоретично обґрунтовано соціально-виховний потенціал Пласту у формуванні оборонної свідомості сучасної української молоді. Актуальність дослідження зумовлена потребою педагогічного осмислення нормативно закріпленого поняття «оборонна свідомість» та визначення дієвих середовищ його формування в умовах російсько-української війни. Мета статті полягає в уточненні змісту цього поняття, визначенні його структури та розкритті механізмів впливу пластової виховної системи на громадянське становлення особистості. Використано аналіз і синтез наукових праць, нормативно-правових актів та офіційних матеріалів Пласту, порівняння, узагальнення, історико-педагогічний і структурно-функціональний аналіз. Оборонну свідомість запропоновано розуміти як інтегровану якість особистості, що поєднує усвідомлення цінності української державності, розуміння безпекових загроз, громадянську відповідальність, психологічну готовність і здатність діяти задля захисту держави, громади та суспільно значущих цінностей. У її структурі виокремлено когнітивний, ціннісно-мотиваційний, емоційно-вольовий і діяльнісний компоненти. Визначено основні механізми пластового виховання: самодисципліну, служіння громаді, виховання через національну пам'ять, практичну підготовку, командну взаємодію та розвиток суб'єктності. Обґрунтовано, що педагогічна цінність Пласту полягає у створенні тривалого діяльнісного середовища, яке поєднує добровільність, самоврядування, особисту відповідальність і суспільно корисну діяльність. Окреслено можливості адаптації пластового досвіду у формальній і неформальній освіті та перспективи емпіричної перевірки запропонованої моделі.

Ключові слова: Пласт, оборонна свідомість, молодь, неформальна освіта, громадянське виховання.

Mardal V. B. The socio-educational potential of plast in developing young people's defence consciousness

The article provides a theoretical substantiation of the socio-educational potential of Plast in developing defence consciousness among contemporary Ukrainian youth. The relevance of the study is determined by the need to interpret the legally established concept of "defence consciousness" in pedagogical terms and to identify effective environments for its development during the Russian-Ukrainian war. The aim is to clarify the meaning and structure of this concept and to reveal the mechanisms through which the Plast educational system influences the civic formation of personality. The study applies analysis and synthesis of scholarly works, legislation and official Plast materials, as well as comparison, generalisation, historical-pedagogical and structural-functional analysis. Defence consciousness is defined as an integrated personal quality combining awareness of the value of Ukrainian statehood, understanding of security threats, civic responsibility, psychological readiness and the ability to act for the protection of the state, the community and socially significant values. Its structure comprises cognitive, value-motivational, emotional-volitional and activity-based components. The main mechanisms of Plast education are identified as self-discipline, community service, education through national memory, practical training, teamwork and the development of agency. It is argued that the pedagogical value of Plast lies in creating a sustained activity-based environment that combines voluntariness, self-government, personal responsibility and socially useful action. The possibilities of adapting Plast experience to formal and non-formal education are outlined, together with prospects for empirical verification of the proposed model.

Key words: Plast, defence consciousness, youth, non-formal education, civic education.

Дата першого надходження статті до видання: 06.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 12.10.2026